

HALF

Haroon Ali

HALF

2020

DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM

Deze publicatie is mede tot stand gekomen met steun van het Fonds Bijzondere
Journalistieke Projecten (www.fondsbjp.nl).

FONDS Bijzondere JOURNALISTIEKE PROJECTEN

Copyright © 2020 Haroon Ali
Omslagontwerp Moker Ontwerp
Foto auteur Frank Ruiters
Vormgeving binnenwerk Aard Bakker
Kaart G-O Graphics, Ede
Druk Wilco, Zutphen
ISBN 978 94 031 0341 9
NUR 320

debezigebij.nl

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC®) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

*'And a rock feels no pain.
And an island never cries.'*

SIMON & GARFUNKEL – 'I AM A ROCK' (1966)

Broertje, terwijl ik dit opschrijf, vier jij je twaalfde verjaardag. Maar jij zult dit boek pas veel later lezen. Je ben nu nog te jong, net een puber. Je ledematen groeien, maar niet even hard. Ik was ooit ook een onzekere slungel, die niet kon wachten tot hij volgroeid was, met de juiste proporties. Ik hoop dat je dit leest als je zelf een volwassen man bent, wanneer je warrige, gitzwarte haar in een beter kapsel valt.

We hebben dezelfde vader, maar een andere moeder. Jouw moeder is Pakistaans, net als papa. Ik ben je halfbroer uit papa's eerste huwelijk, met een Nederlandse vrouw. Je hebt ook een halfzus, Nadia, die vier jaar jonger is dan ik. Maar je hebt ons de afgelopen jaren maar weinig gezien. Dat komt omdat we niet zo goed met papa overweg kunnen. Gaandeweg liet hij steeds minder van zich horen, ik denk omdat hij te druk was met jou en jouw moeder, Afreen.

Ik heb wel pogingen gedaan om mijn band met papa te herstellen en ik blijf mijn best doen om hem te begrijpen. Maar hij lijkt mij niet te willen begrijpen, of hij kan het niet, nog steeds niet. Tegen de tijd dat je dit leest, is papa er misschien niet meer. Hij is pas halverwege de zestig, maar lijkt sneller te verouderen dan andere, Hollandse vaders. Er zijn ook periodes dat hij niet goed in zijn vel zit, dat hij zich zorgen maakt over zijn financiën en jouw toekomst. Ik ben soms bang dat hij deze wereld verlaat zonder dat we nader tot elkaar zijn gekomen.

Ik ben jouw halfbroer, maar had in theorie ook je vader kunnen zijn. Ik ben namelijk vijfentwintig jaar ouder dan jij. We zijn alle drie in verschillende tijden opgegroeid en ik sta qua leeftijd tussen jou en papa in. Ik weet dus niet hoe ik jou moet zien. Niet echt als een broer, ook niet als mijn kind, eerder als een ver neefje.

Er is zoveel dat ik je wil vertellen. Er is zoveel dat ons bindt en tegelijkertijd helemaal niets. Ik ben net als jij opgegroeid in Amsterdam-West, niet ver van waar jij, papa en jouw moeder nu wonen. Nadia en ik speelden hele zomers buiten, verzamelden bladeren in het park en kwamen pas thuis als het donker werd, onder de modder. We kenden onze multiculturele buuren, speelden met hun kinderen, aten bij ze tijdens de ramadan. Maar Osdorp is grimmiger en onveiliger geworden, zegt papa, en hij wil niet dat je op straat speelt, omdat de Marokkaanse pubers die daar nu wonen een slechte invloed op jou zouden hebben.

Ik ben in een ander Nederland opgegroeid dan jij, dus ik kijk ongetwijfeld anders naar mijn Pakistaanse wortels. Jij bent

heel en ik maar half. Ik heb hard mijn best gedaan om die identiteiten te verenigen. Daarom heb ik een reis van twee maanden door Pakistan gemaakt, van noord naar zuid, langs papa's familie, al heb ik onderweg ook veel nieuwe mensen ontmoet. Er zijn daar dingen gebeurd die papa liever verborgen voor je zou houden. Maar ik wil die ervaringen juist met je delen, zodat je je eigen mening kunt vormen over ons gedeelde vaderland, het land dat een grotere stempel op jouw leven drukt dan het bij mij heeft gedaan.

Er is wel meer dat papa verzwijgt. Kleine dingen, zoals zijn leeftijd. Hij loog tegen jou over hoe oud hij werkelijk is, om je niet het gevoel te geven dat je een veel oudere vader hebt dan je klasgenoten. Dat vond ik nog aandoenlijk, maar hij heeft ook grotere dingen verzwegen, zoals mijn geardheid. Ik weet dat Pakistanen hun problemen graag onder het oosterse tapijt schuiven, alles om de familie-eer te beschermen. Maar ik wil niet langer zwijgen. Je moet weten wie papa was voordat jij werd geboren. Je kunt jouw vader alleen begrijpen door mijn vader te begrijpen.

Ik heb altijd verlangd naar een hechte familie, maar het woord 'familie' betekent al jaren niks meer voor me. We leven op verschillende eilanden, die uit noodzaak diplomatieke banden onderhouden, maar ook geregeld met elkaar in conflict zijn. Ergens drijft het eiland Pakistan, waar jij en Afreen wonen, beschermd door een strenge generaal, die regeert vanuit een ondoordringbare vesting. Verderop ligt Curaçao, waar Nadia haar vier kinderen op de eerste plek zet en de rest bijzaak is. In die oceaan ligt ook Nederland, waar ik woon met mijn moeder en Armando, mijn grote liefde – ook al voelt geen van ons

drieën zich echt Nederlands. Het is het eiland van de achterblijvers. Pakistan en Curaçao zijn onderhand zo ver afgedreven dat jullie bijna zijn verdwenen achter de horizon.

Weet je nog dat we elkaar voor het laatst zagen, een halfjaar na mijn grote aanvaring met papa? We waren in Almere om afscheid te nemen van Nadia, die toen op het punt stond om met haar Antilliaanse vriend en de kinderen naar Curaçao te verhuizen. Haar vriend was niet gelukkig in Nederland, kon hier niet aarden en zijn dromen niet najagen. Ik heb hem nooit begrepen, maar mijn zus was inmiddels ook klaar met zijn gedraai. In een overhaaste poging om het gezin bij elkaar te houden besloten ze om hun relatie en hun leven te herijken op Curaçao.

Tussen het inpakken en al het papierwerk door organiseerde Nadia een afscheid, waarbij ieder lid van ons disfunctionele gezin welkom was. Een gewaagde zet, dat moest ik haar nageven, want het was niemand gelukt om ons allen in één ruimte samen te brengen. Nadia, haar vriend en de vier kinderen. Papa, Afreen en jij. Mijn moeder en ik. Ook Armando was uitgenodigd, die je maar één keer kort hebt gezien. Niemand heeft je verteld dat we al jaren een relatie hebben en gelukkig samenwonen. Maar Armando kon die middag niet onder zijn werk uit komen, dus ging ik alleen met de trein naar Almere Buiten.

We zaten in een kring in de huiskamer van de kaalgeplukte Vinex-woning, tussen stapels verhuisdozen. Onze vader en mijn moeder keken elkaar niet aan, maar prikten in de slagroomtaart die Nadia had gekocht. Afreen keek me juist argwanend aan, als geschrokken wild, alsof ze bang voor me was, omdat ze me tijdens die laatste ruzie had horen schreeuwen

tegen haar man. Jij speelde ondertussen met je neefjes en nichtjes. Toen ik vroeg hoe het ging, reageerde je kortaf. ‘Goed,’ zei je en speelde verder. In dat vluchtige moment beseftte ik dat ik door jou was afgeschreven. Ook papa zei nauwelijks wat. We hadden het kort over zijn werk en hij deed alsof er niks was gebeurd.

Mijn zus ijsbeerde ondertussen met de baby door de woonkamer, ze had geen oog voor de onderlinge spanningen in haar huiskamer. Nadia had andere dingen aan haar hoofd. Haar vriend stond erbij, keek ernaar en vluchtte daarna het huis uit om wat laatste klusjes te doen. Hij zei dat-ie echt zijn best ging doen op Curaçao en contact met ons zou houden.

Als een vreemde hierbij had gezeten, had hij vast gefocust op het gebak, de lachende kinderen, de onschuldige smalltalk van de volwassenen. Maar ik zag alleen een poppenkast van mensen die bij elkaar hoorden door een bloedband en gedeelde geschiedenis, maar allemaal ergens anders wilden zijn. Ik zag de geforceerde glimlachen, de ingehouden woorden. Ik werd ineens misselijk. Het duizelde me, al deze mensen opgesloten in één ruimte.

Die middag zal minder indruk op jou hebben gemaakt. Je wist niet dat mijn moeder die week veel had gehuild, omdat ze niet alleen haar dochter, maar ook haar vier kleinkinderen uit het oog verloor. Ze paste vaak op, hielp Nadia met van alles. Mijn zorgzame moeder had straks niemand meer om voor te zorgen. Daarom was ze zo stil in die woonkamer, ze onderdrukte haar tranen.

Het vertrek van Nadia en de kinderen raakte mij op een andere manier. Armando en ik hebben vaak besproken of we kinderen willen – en op welke manier. Maar aan alle scenario’s

voor homo-ouders kleven nadelen, dus ik had die droom laten varen en troostte me met de gedachte dat ik leuke neefjes en nichtjes had; bloedverwanten op wie ik mijn vadergevoelens kon botvieren. Die rol van leuke oom werd mij nu afgepakt.

Zowel mijn moeder als ik was bang dat de beslissing om te emigreren was ingegeven door Nadia's gierende zwangerschapshormonen. Het voelde overhaast, ondoordacht. Maar het had geen zin om mijn zus tegen te spreken. Het zou alleen maar leiden tot ruzie, waardoor we haar en de kinderen helemaal niet meer zouden zien. Dus vroegen we hoe het inpakken verliep en of we haar nog ergens mee konden helpen. De kinderen werden uitgeschreven in Nederland en ingeschreven op hun nieuwe school op Curaçao. Sommige spullen werden verscheept, veel werd weggegooid, schepen werden verbrand.

Na een uur in die woonkamer besloot mijn moeder dat het wel weer mooi was geweest en vroeg of ik meereed naar Amsterdam. 'Ik zie je wel weer,' zei ik tegen papa en we gaven elkaar een vluchtige, niet-gemeende omhelzing. Ik zwaaide naar Afreen. Nadia's kinderen pakte ik wel even goed vast. Ik rook de kokosolie in hun haar, de Zwitsal op hun huid, en kusste hun zachte wangen. Ze giechelden, beseften niet dat we elkaar een tijd niet zouden zien en dat hun herinneringen aan dit land, aan mij, langzaam zouden vervagen. Ik gaf jou een korte knuffel, alsof wij elkaar sneller weer zouden zien.

Mijn moeder liep vast naar buiten en startte de auto. Ik stond nog even met Nadia in de hal en aarzelde. 'Ik hoop dat jullie daar geluk vinden, maar ik ga je wel verschrikkelijk missen.' Ik begon te huilen, haar ogen traanden ook, waardoor ik nog harder moest janken. Ik veegde mijn tranen af aan mijn mouw, gaf haar baby een kus op zijn donzige voorhoofd en

liep naar buiten. Ik keek nog één keer achterom, naar Nadia in de deuropening – mijn enige volle zus, het andere product van dezelfde genen, maar van wie ik op dat moment niks begreep. Ik zwaaide en stapte bij mijn moeder in de auto, die rustig de steriele woonwijk uit reed.

In de auto wist ik niks te zeggen en staarde uit het raam, naar de groene weilanden die steeds troebeler werden omdat de tranen weer opwelden in mijn ogen. Mama voelde mijn machteloosheid en pakte mijn hand vast.

Mijn herinneringen aan vroeger verkleuren en vervagen. Ik wil ze daarom met je delen voor er niks meer van over is. Ik wil teruggaan naar de jaren voor jouw geboorte en zelfs naar de jaren voor mijn geboorte, toen papa nog een andere man was en de wereld aan zijn voeten lag. Ik wil dat je begrijpt waarom hij bepaalde keuzes heeft gemaakt en waarom ik andere keuzes maakte. Daarom schrijf ik je.

Wat weet jij over papa's jeugd? Hij heeft mij er maar weinig over verteld; het was een schatkist die gesloten bleef. Als papa vroeger iets zei over Pakistan, ging het doorgaans over de normen en waarden die mensen in Nederland missen: het belang van familie, respect voor ouderen en weten wanneer je je mond moet houden. Mijn eigen herinneringen aan ons vaderland zijn ook fragmentarisch, samengesteld uit de indrukken van drie familievakanties, tussen mijn vierde en zestiende. Plastic ballondieren op een bazaar. Vliegers in de ondergaande zon. Kamelen op het strand van Karachi. *Aunties* die veel te hard in je wangen knijpen. De geur van versgebakken naan.

Zelfs mijn herinneringen aan papa beginnen troebel te worden. Ik heb albums vol vakantiefoto's waarop we lachend naast elkaar poseren, in de brandende zon van Frankrijk of Turkije. Maar het is alsof ik naar klonen van ons kijk, in een parallel universum. Toen ik jong was deden papa en ik nog wel dingen samen. Dan gingen we op zaterdag naar IKEA, rommelden door de koopjeshoek en aten na afloop bij McDonald's, als beloning. Als tiener hielp ik hem ook met klussen, zelfs als ik er geen zin in had. Het was een stressvolle onderneming, omdat papa weigerde de bouw instructies te lezen, gewoon aan de slag ging en een uur later zat te vloeken omdat hij iets verkeerd had gemonteerd. Ik nam zijn korte lontje voor lief en achteraf was ik altijd trots op ons bouwwerk. Iedere kast die we samen in elkaar zetten was een klein monument voor onze band als vader en zoon.

Maar toen mijn ouders gingen scheiden en ik uit huis ging, was ik niet meer gedwongen om met papa samen te werken, om te bouwen aan een veilig thuis. Dus stortte het in elkaar. Mijn ouders veranderden van steunpilaren in normale mensen met menselijke tekortkomingen. En zonder dat ik het doorhad was ik zelf volwassen geworden. Als twintiger verzamelde ik de moed om papa op de man af te vragen waarom we zo'n oppervlakkige band hadden, waarom hij was uitgecheckt. Hij mompelde dat de scheiding hem zwaar was gevallen. Ik hoopte op een doorbraak, op kwetsbaarheid, maar al snel ging het schild weer omhoog. Ik kreeg toen niet de antwoorden waar ik naar zocht.

Onze gesprekken werden juist oppervlakkiger en onze band brokkelde verder af, tot we elkaar nog maar eens in de twee maanden zagen. Dan kwam ik bij jullie op bezoek, ge-

noot van het Pakistaanse eten dat ik zelf niet kan bereiden, oefende wat Nederlands met je moeder en vroeg jou hoe het op school ging. Na wat gepraat over papa's werk ging de Indiase zender Zee TV aan en viel het gesprek stil. Hij vroeg nooit naar Armando, de man met wie ik mijn leven deel. Het was haast gekmakend dat papa die kant van mij kon negeren, dat hij zich van de domme hield. Ik hield het daarom nooit langer dan anderhalf uur bij jullie uit. Daarna was het op: onze gespreksstof, mijn energie.

Buiten zijn domein wilde ik radicaal mezelf zijn en niet meer mijn best doen om papa te pleasen. Maar vanbinnen hunkerde ik naar erkenning. Ik deed gymnasium op een zwarte school, rondde twee masters af aan de universiteit en werk nu als journalist voor toonaangevende media. Maar hoeveel ik ook bereikte en hoeveel complimenten ik ook kreeg over mijn artikelen, het was nooit genoeg. Want als ik bij papa op de bank zat, terwijl hij naar het nieuws stuurde, kwamen mijn verhalen niet bij hem binnen. De artikelen die ik schreef las hij niet. Misschien had papa meer bewondering voor me gehad als ik dokter of advocaat was geworden. Migrantenvaders zijn gewoon veeleisend, vertelde ik mezelf. Als kinderen hun rapport laten zien, focussen ze altijd op het ene cijfer dat geen acht is.

Maar ik wist dat er meer speelde, zoveel meer. In papa's ogen was ik niet Pakistaans genoeg, niet islamitisch genoeg, niet hetero genoeg, niet genoeg zoals hij om zijn liefde en respect te verdienen. Ook al kon ik daar weinig aan doen of veranderen, ik had niet de juiste bouwstenen voor een volwaardige Pakistaanse identiteit. Ik was maar half van hem.

Dus ging ik twee maanden naar Pakistan. Ik vertelde mezelf dat het voor mijn eigen ontwikkeling was, om me completer te voelen als een mengelmoesje in een overwegend wit land, om trotser te worden op mijn Pakistaanse wortels en de gaten in mijn identiteit te dichten. Ik wilde laten zien dat mijn vaderland niet zo achterlijk is als men in het Westen denkt. Pakistan is meer dan een aflevering van *Homeland*, vertelde ik mijn vrienden, waarin bebaarde mannen bommen af laten gaan op een drukke markt en CIA-agenten worden gemarteld in een bunker.

Maar als ik eerlijk ben, deed ik het vooral voor papa. Ik wilde een groot gebaar maken om ons dichter bij elkaar te brengen, om onze band te herstellen. In Nederland zag papa mij niet staan, dus ik hoopte dat het indruk op hem zou maken als ik in mijn eentje daarheen zou afreizen. Als ik in zijn ogen weer wat Pakistaanser werd, zou papa me wellicht meer accepteren, mijn westerse zonden vergeven en weer van me houden zoals je van een zoon hoort te houden.

Ter voorbereiding op de reis las ik boeken over Pakistan, keek filmpjes op YouTube. Ik zag besneeuwde bergtoppen, groene valleien en rode moskeeën. Ik keek ineens anders naar mijn vergeten vaderland, als een land van ongerepte natuur en cowboys, waar nu alleen nog doorgewinterde avonturiers kwamen. Waarom had ik vooral de hitte en het drukke verkeer onthouden? Waarom was dit enthousiasme nooit eerder bij mij aangewakkerd? Is het omdat papa er nooit over vertelde, of omdat ik er niet naar vroeg? Daarom besloot ik om hem bij mij thuis uit te nodigen, zodat we die schatkist samen konden openen. Welk land liet papa veertig jaar geleden achter zich? Wie was hij voordat hij vader werd?

Ik kwam altijd naar jullie toe, maar nu kwam papa bij ons eten – voor het eerst, met Armando erbij, die hij in al die jaren slechts één keer eerder had gezien. Ik probeerde de zenuwen van me af te schudden door het huis op te ruimen. Ook maakte ik mijn speciale lasagne. Armando had ondertussen de sfeervolste combinatie van kaarsjes en lampen gecreëerd; hij is nogal gevoelig voor dat soort dingen. Ik keek om me heen en was trots op wat we er samen van hadden gemaakt. Er stonden overal planten, aan de muren hingen illustraties van bevriende kunstenaars, foto's die ik maakte op mijn reizen en een masker dat ik in Zuid-Afrika kocht. Het huis paste echt bij ons, maar ik vond het spannend om papa in onze veilige haven te ontvangen. Ik was bang dat het positieve, gloeiende aura van ons thuis zou worden aangetast door zijn donkere herinneringen en karakter.

Toen de bel ging, veerde ik op. Hoe moest ik beginnen, hoe zou ik het gesprek überhaupt op gang krijgen? Ik had een nogal neurotisch plan bedacht: eerst met z'n drieën eten, zodat papa kon wennen aan de sfeer, aan ons. De lasagne was zo getimed dat we gelijk aan tafel konden en Armando hem niet aan de praat hoefde te houden terwijl ik in de keuken bezig was. Na het eten zou Armando zich terugtrekken in de slaapkamer en ging ik papa interviewen. Ik schepte het eten op en Armando, die niet goed met stiltes kan omgaan, startte een spervuur van vragen. Hij vroeg naar het eten in Pakistan en of er grote verschillen zijn met de Indiase keuken. Papa vertelde daarna, redelijk uit het niets, dat je het zo goed doet op school en hoe trots hij op je is.

Na een klein uurtje, dat op zich redelijk ontspannen voorbij was gegaan, ploften we neer op de bank. Onze sofa is tweeënhalve meter lang, toch voelde het alsof we te dicht op elkaar

zaten, onze gezichten naar elkaar toegedraaid. Bij jullie thuis hadden papa en ik alleen contact via de tv, maar nu moesten we elkaar aankijken. Ik kroop daarom in de rol van interviewer, dat was iets minder confronterend dan een zoon die zijn vader moeilijke levensvragen stelt.

Ik kan het beste beginnen bij het schilderij dat bij jullie in de woonkamer hangt. Datzelfde schilderij hing vroeger in ons huis. Het is een staatsieportret van een imposante man, met brede schouders en een zwart colbert. Daaronder draagt hij een wit overhemd met een Zuid-Aziatisch boordje, in plaats van een hogere, westerse kraag. Hij heeft een stoer gelaat, met stevige wenkbrauwen, een grijze borstelsnor en een uitdagende glimlach. In zijn rechteroor draagt hij een oorbel, op zijn hoofd rust een witte tulband.

De man op het schilderij is onze opa, de vader van onze vader. Ik heb thuis alleen een scan van de zwart-witfoto waarop het schilderij is gebaseerd. Die ligt naast me terwijl ik dit schrijf. Het is het enige aandenken aan de opa die ik nooit heb gekend. Hij komt uit het conservatieve Peshawar, in het noordwesten van Pakistan, tegen de grens met Afghanistan. Papa vertelde glunderend dat opa een Pathaan was: lang en breed, met een lichte huid. Hij verdiende de kost met de productie van legeruniformen en rookte een waterpijp, die papa als kind altijd moest schoonmaken. Zijn ogen lichtten op terwijl hij vertelde.

Van zijn moeder heb ik nooit een foto gezien, maar ik zie een tenger vrouwtje voor me, met een *dupatta** over haar vlassige haar. Papa vertelde dat ze werd geboren in Ambala, in India.

* Een sjaal waarmee het haar grotendeels wordt bedekt, een soort lossere vallende hoofddoek.

Zijn donkere huidskleur heeft hij van haar. Omdat zij moslim was, verhuisde haar familie na de scheiding van India in 1947 naar het nieuwe, islamitische Pakistan. Daar ontmoette ze opa, maar haar familie was tegen het huwelijk, omdat hij een sjiïet was en zij soennieten waren. Ze trouwden toch, waardoor oma door haar familie werd verstoten. Een recalcitrante en riskante actie van onze grootouders, ten tijde van zulke grote politieke en religieuze spanningen.

Ze kregen vijf kinderen. Papa was het nakomertje – en het lievelingetje, zei hij zelf. Hij werd in 1955 geboren in Rawalpindi, in het noorden van Pakistan. Hoewel ‘Pindi’ al eeuwen bestaat, werd een paar jaar na zijn geboorte een nieuwe stad ernaast gebouwd, die de gepolijste hoofdstad Islamabad zou worden. Papa scheelde veel met zijn oudste zus, die inmiddels is overleden, net als zijn oudste broer. Er zijn nog twee zussen in leven: Rehana in Rawalpindi en Azizah in Karachi, in het zuiden. Dat zijn ook de familieleden die ik het beste ken, de twee matriarchen die mijn jeugdherinneringen aan Pakistan domineren.

Ik vroeg door naar papa’s ouders, benieuwd naar wat voor mensen het waren, maar hij wist bijna niks meer. Toen hij vijf jaar oud was, kreeg zijn moeder kanker. Het werd te laat ontdekt, de kanker was al uitgezaaid. Zijn moeders laatste wens was om haar zus nog één keer te zien. Papa’s oudere broer heeft haar toen halsoverkop naar Lahore gereden. Daar werd ze ziek en slechts een paar uur later is ze overleden.

Papa en zijn jongste zus Rehana sliepen altijd in hetzelfde bed, dus toen zij daar lag te huilen, vroeg hij of ze ziek was. Hij besepte niet dat zijn moeder net was gestorven, ook niet toen ze midden in de nacht naar Lahore gingen. Omdat moslims

binnen vierentwintig uur na hun dood moeten worden begraven, kwamen ze te laat aan. Hun moeder was de avond ervoor te ruste gelegd, dus hij heeft nooit afscheid kunnen nemen en was te jong om te kunnen rouwen.

Als papa aan zijn moeder dacht, zag hij alleen nog flitsen. Ze zal hem vast hebben geknuffeld, maar hij wist niet meer hoe dat voelde. We vielen allebei even stil, de leegte vulde mijn huiskamer. Het enige wat papa zich nog echt kon herinneren, was dat hij net als ieder Pakistaans jochie van vliegeren hield en dat zijn moeder vaak vliegers voor hem kocht. Hij mocht dan zelf de kleur uitkiezen. Tijdens zonsondergang ging hij de platte daken op. Voor het eerst zag ik het kind in de ogen van een oude man. Ik zag hem staan op dat dak, helemaal alleen. Hij was ontredderd, wist niet wat er gebeurde, snapte niet dat hij zijn moeder nooit meer zou zien. Maar al snel sloot de poort naar het verdriet en vertelde hij verder.

Rehana en hij waren de enigen die nog thuis woonden. Hun vader had suikerziekte en was inmiddels blind. Wie moest er voor hen zorgen, nu hun moeder er niet meer was? Nu papa erop terugblikte, vond hij dat zijn broer hen in huis had moeten nemen. Hij had ze in de steek gelaten, wat papa hem altijd kwalijk heeft genomen. Zijn weemoed veranderde in wrok en zijn pupillen leken even donkerder.

Gelukkig ontvingen zijn oudste zus en haar man de twee kinderen met open armen. Maar nog geen anderhalf jaar later overleed hun vader. Papa was toen officieel een wees. Dat had hij nog nooit eerder zo benoemd. Mijn vader was een wees, die zonder de liefde van zijn ouders is opgegroeid. Rehana, die vier jaar ouder is en alles bewuster meemaakte, had het er moeilijker mee dan papa. Maar hun pleegouders hebben hen

er goed doorheen gesleept. Ze hadden al een dochter, maar gaven papa en Rehana evenveel liefde, betaalden hun kleding en schoolgeld. Toen papa jaren later, als net afgestudeerde jongeman van begin twintig, besloot een paar maanden door Europa te reizen, kreeg hij zelfs wat zakgeld mee. Hij was een goede man, zei papa over zijn surrogaatvader.

Het moet eng zijn geweest om opnieuw te beginnen in Nederland, te trouwen met een Nederlandse vrouw en een gezin te stichten. Papa wilde zijn kinderen opvoeden volgens Pakistaanse normen en waarden. Hij had geen houvast, geen wijze levenslessen van zijn ouders. Vooral niet toen drieëntwintig jaar later zijn huwelijk uit elkaar viel en mijn moeder kort daarna een relatie kreeg met haar Tunesische chatvriend, iets wat voor ons allen een nare verrassing was. Nadia, die nog een tiener was, kon er niet mee omgaan, trapte om zich heen en liep zelfs van huis weg.

Ik wachtte geduldig af, tot ik op mijn twintigste werd toegelaten voor een uitwisselingsprogramma in Toronto, in Canada. Duizenden kilometers van Amsterdam vandaan durfde ik eindelijk mezelf te zijn en bouwde genoeg zelfvertrouwen op om enkele maanden na mijn thuiskomst uit de kast te komen. Ik deed dit wel pas toen ik was verhuisd naar mijn eerste studentenkamer. Vanaf dat moment was ik niet alleen financieel, maar ook emotioneel onafhankelijk.

Papa vertelde dat hij na de scheiding weleens aan zelfmoord heeft gedacht, omdat hij zich nutteloos voelde, als man, als vader. Alles wat hem dierbaar was, glipte uit zijn handen. Eerst zijn moeder, toen zijn vader. Daarna wilde hij een gezin stichten en zijn kinderen alles geven wat hij zelf nooit had ge-

kregen. Maar ondanks zijn goede bedoelingen hebben we hem de rug toegekeerd, vond papa.

Maar er was ook een andere kant, een verantwoordelijkheid waar hij in mijn ogen voor wegliep. Hij noemde zichzelf een liberale, goed geïntegreerde moslim. Hij vertelde dat hij zijn kinderen nooit iets heeft verboden. Ik dacht ondertussen aan alle keren dat hij ons gedrag bekritiseerde of riep dat Nadia en ik onze afkomst verloochenden. Zij kleepte zich te bloot, ik keek te veel naar TMF en we gingen allebei te veel met Nederlandse vriendjes en vriendinnetjes om. We wilden uitgaan, wat Nadia nooit mocht omdat ze een meisje is, en ik alleen bij hoge uitzondering. Dat onderscheid vonden we hypocriet, want papa had als jongeman ook de bloemetjes buiten gezet. Hij woonde al samen met mijn moeder voor ze trouwden. Ik herinner me dat hij whisky dronk bij de Hindoestaanse overburen, pilsjes met zijn Hollandse schoonfamilie. Maar dat was hij voor het gemak vergeten.

De islam had hem weer op het rechte pad gebracht, vervolgde papa in mijn goddeloze woonkamer. Vroeger vastte hij slechts sporadisch tijdens de ramadan, maar nu las hij veel over het geloof. Als hij dacht aan de profeten Mozes, Jezus en Mohammed, had hij maar een fractie van hun strijd meegemaakt. En zij klaagden ook niet. Hij had het gevoel dat hij werd begeleid door Allah en stond daarom nooit meer alleen. Als hij later bij de hemelpoort zou aankloppen, kon hij met een gerust hart verantwoording afleggen voor zijn daden. Hij was blij dat hij goed met Afreen kon praten, omdat ze ook gelovig is. Ik hoorde het relaas aan, maar twijfelde aan zijn intenties. Wie weet had hij het licht gezien, maar zijn hervonden geloof voelde weinig authentiek, eerder als een verzekering om in de hemel

te komen, nu papa in de herfst van zijn leven was aanbeland.

Ik vroeg wat hij van zijn fouten had geleerd. Papa antwoordde dat hij zich meer bemoeide met jouw opvoeding dan hij bij ons deed, omdat hij vroeger te weinig van de Nederlandse taal en het schoolsysteem snapte. Bijzonder, want zolang ik me kan herinneren spreekt papa vloeiend, accentloos Nederlands, wat ik altijd een knappe prestatie vond. Hij vertelde dat hij nu naar alle ouderavonden ging en jou hielp met je huiswerk. Hij leerde jou ook dingen over de islam en over Pakistan. Het grote verschil met Nadia en mij was dat jij meer vragen stelde over het geloof en dat jij je islamitische identiteit verdedigde. Als iemand een rotopmerking maakte over moslims, ging je ertegen in, ook al was je nog een kind. Jij verdiepte je in de Koran. In tegenstelling tot Nadia en mij, wilde ik erachteraan zeggen. Maar ik kropte de afgunst op en realiseerde me dat het kinderachtig was om als volwassen vent een kleine jongen te benijden. Jij kreeg de vader die ik vroeger had gewild, maar daar kon jij niks aan doen. Het was een kwestie van timing. Als jij papa's eerste zoon was geweest en ik de laatste, was alles anders geweest. Toch lukte het me niet om die gevoelens weg te stoppen, hoe rot ze ook waren.

Toen ik begon over Nadia, viel er een lange stilte. Daarna zei papa dat ze afstandelijk was geworden na de scheiding. Omdat mama snel weer een nieuwe vriend kreeg, die gelijk bij haar introk, had Nadia geen rust of ruimte gekregen om alles te verwerken. Als ze meer steun had gehad, was Nadia op het rechte pad gebleven. In papa's nieuwe huis richtte hij een slaapkamer voor haar in, wat nu jouw slaapkamer is, maar daar sliep ze nooit. Het was zonde, zei papa, dat zo'n slimme meid al op haar negentiende zwanger raakte.

We sloten het gesprek af met mij, de eerstgeborene. We hadden uitvoerig teruggeblikt op papa's verleden, maar hoe keek hij naar mijn leven? Ik voelde mijn luchtpijp samentrekken en durfde hem niet meer aan te kijken. Het was een schok toen ik uit de kast kwam, zei papa toen, verslagen. Hij had nog steeds veel moeite met mijn geaardheid, maar hij kon er niks aan veranderen. Het was wel jammer, want papa had graag een groot gezin gewild, met kleinkinderen die vaak bij hem langskwamen – een normaal Pakistaans gezin. Ik knikte, maar ik was het er niet mee eens. Papa had al die liefde kunnen krijgen, als hij zijn ideeën over het traditionele gezin had losgelaten en ons kon accepteren zoals we zijn.

We hadden ruim drie uur zitten praten, dus ik zei tegen papa dat hij vast moe was. Ik was zelf gesloopt, maar probeerde beleefd te blijven. Hij antwoordde dat hij inderdaad huiswaarts ging. Ik pakte zijn jas en leidde hem naar de voordeur. Ik zei dat we elkaar snel weer zouden zien. We hadden uren gepraat en nu was hij binnen een paar minuten weer weg. Ik draaide de deur op slot, liep terug de huiskamer in en liet me op de bank vallen, die ineens groter leek.

Dit lijkt me een goed moment om wat meer te vertellen over mijn moeder, de vrouw met de rode haren, blauwe ogen en sproetjes op haar gezicht, de vrouw met wie papa twee decennia getrouwd is geweest.

Al ruim voor ze papa ontmoette, tijdens haar studie verloskunde, kwam mijn katholieke moeder in contact met de islam. 'In Bussum kwam je op een verdwaalde – excuus voor het woord – gastarbeider na geen buitenlanders tegen,' vertelde ze toen ik haar jaren geleden voor een artikel interviewde in